

BOUWHISTORISCHE VERKENNING

Adres: Oosterstraat 5, Groningen
Status: BBP
Periode: 9 september 2003
Onderzocht door: J.A. van der Hoeve en H. Wierts
Auteur: J.A. van der Hoeve
Datum: 23 december 2003

Inleiding

Deze bouwhistorische verkenning is uitgevoerd in het kader van het project Bouwhistorische inventarisatie en verkenning van de binnenstad van Groningen. Dit is het eerste project in het kader van de cultuurhistorische inventarisatie van het hele grondgebied van de gemeente Groningen die tot doel heeft de cultuurhistorische kwaliteiten in beeld te brengen.

De bouwhistorische verkenning bevat een korte schets van de bouwgeschiedenis van het pand, een beschrijving van het interieur en het exterieur en een waardestelling. Het onderzoek richt zich in hoofdzaak op het gebouw zelf, waarbij in beperkte mate gebruik is gemaakt van schriftelijke bronnen en oud kaartmateriaal. De bouwgeschiedenis wordt daarom in hoofdlijnen weergegeven. Ook is het mogelijk dat achter de huidige voorzetwanden en verlaagde plafonds oudere constructies en interieurafwerkingen verborgen zitten.

Voor het onderzoek naar de bouwgeschiedenis is gebruik gemaakt van het bouwdoos van de dienst Ruimtelijke Ordening en Economische Zaken van de Gemeente Groningen.

Oosterstraat 5 was bij de bouwhistorische inventarisatie niet aangemerkt in categorie 1 of 2, aangezien er geen aanwijzingen waren voor een kern of eerste opzet van het huidige pand voor 1850. De plek was uiteraard wel bebouwd. Gezien de spectaculaire resultaten van het onderzoek van de naastgelegen panden, is tijdens de uitvoering van het project alsnog besloten tot een bouwhistorische verkenning van Oosterstraat 5. Ook bij deze verkenning zijn geen eenduidige aanwijzingen voor een oudere kern gevonden, afgezien van mogelijk de gemene muren en enige hergebruikte onderdelen.

SITUERING/ STRUCTUUR

Oosterstraat 5 maakt deel uit van de vijf kleine panden op de westelijke hoek van de Oosterstraat en de Grote Markt: Grote Markt 34, Oosterstraat 1, 3, 5 en 7. Het noordelijke deel van Oosterstraat 5 wordt aan de achterzijde begrensd door de ozendrup naast het pand Grote Markt 35 (Grand Theatre). Het pand Oosterstraat 5 bestaat uit een kelder, drie bouwlagen en een zadelpak, waarvan de nok evenwijdig aan de straat ligt.

BOUWGESCHIEDENIS

Op de kaart van Haubois (1643) valt de bebouwing op de hoek van de Grote Markt en de Oosterstraat goed te herkennen. Desondanks is de interpretatie lastig. Op de hoek van de Grote Markt en de Oosterstraat staat een rechthoekig pand, dat vermoedelijk bestaat uit de panden Grote Markt 34 en Oosterstraat 1 omvatte. Hiervan dateert Oosterstraat 1 in opzet uit de 14de eeuw. Daarachter staat een kleiner gebouw met een zadeldak evenwijdig aan de Oosterstraat, mogelijk een achterhuis van het voornoemde hoekpand. Mogelijk is dit gebouw gelijk te stellen met Oosterstraat 3, een pand van middeleeuwse oorsprong en verhoogd in de 16de eeuw. Dan volgt een breed diephuis, een vermoedelijk tweelaags huis met een zadeldak haaks op de Oosterstraat. Van dit huis zou het pand Oosterstraat 5 moeten zijn afgesplitst.

Op de kadastrale minuut van circa 1830 is de situatie aanzienlijk gewijzigd. Het vermoede diephuis ter plaatse van de panden Oosterstraat 5 en 7 is gesplitst in twee eigendommen, waarvan de noordelijke deel uitmaakt van het complex van Grote Markt 35 (de voorganger van het huidige "Grand Theatre"). In de tweede helft van de 19de eeuw moet het pand Oosterstraat 5 verzelfstandigd zijn, waarbij het gebouw zijn huidige vorm heeft gekregen. Diverse onderdelen van de bestaande bebouwing zijn gehandhaafd, waaronder de (gemene) zijmuren en de balklagen boven begane grond en eerste verdieping. Opvallend in dit verband is het feit dat de 19de-eeuwse balklaag boven de tweede verdieping een kwartslag is gedraaid ten opzichte van de (oudere) balklaag boven de eerste verdieping. Verder zijn er in de nieuwe kap enkele onderdelen uit de oude eiken kapconstructie hergebruikt.

In 1896 verkreeg H.B. Ros toestemming voor de plaatsing van een winkelpui (aldus een kantbeschikking van 2 november). Hoogstwaarschijnlijk is dit plan ook uitgevoerd, want de bestaande toestand op een bouwtekening van 1927 toont een winkelpui met een 19de-eeuws karakter. Het is opvallend dat links naast deze pui nog plaats was voor een aparte voordeur van de bovenwoning. Met de verbouwing van 1927 kwam de zelfstandige toegang voor de bovenwoning te vervallen. De nieuwe trap werd achter in de winkel geplaatst, recht onder het trappenhuis van de verdiepingen. De winkelruimte op de begane grond werd aanzienlijk uitgebreid, niet alleen met deze verplaatsing van de trap maar ook door samenvoeging met de achtergelegen kantoorruimte. De kelder onder het achterste deel van het huis werd vernieuwd en uitgediept. De nieuwe winkelpui kreeg de volle breedte van de voorgevel. Opdrachtgever voor deze verbouwing was J.C. Rinket, architect H. Pastoor. Bij de verbouwing van 1960 werd de begane grond ingericht tot een automatiek. Het huis kreeg daarbij ook een nieuwe winkelpui, naar ontwerp van T. Wildeboer. Opdrachtgever was D.F. Jonkman. Uit een foto van de voorgevel (1967) blijkt dat deze nieuwe pui binnen het bestaande kader van de betegeling geplaatst is. In 1985 is een nieuwe pui geplaatst als onderdeel van de verbouwing van de automatiek tot een broodjeswinkel. Deze verbouwing is uitgevoerd naar een plan van de architecten B.R Bolt (Groningen) en J. Wind (Musselkanaal). In deze periode is het tegelwerk uit 1927 verwijderd en de gepleisterde afwerking van de voorgevel aangevuld. Naderhand heeft nog een modernisering van de winkel plaatsgevonden.

BESCHRIJVING

gevels

De voorgevel is een drielaags lijstgevel met een gepleisterde afwerking. Het pleisterwerk is versierd met schijnvoegen en twee cordonlijsten die de vorm van de vensters (op de eerste en tweede verdieping) volgen. Deze gevel stamt waarschijnlijk integraal uit de 19de eeuw, zoals onder meer opgemaakt kan worden uit de verhoudingen (vensters op eerste en tweede verdieping van gelijke grootte) en de afwerking.

Op de begane grond bevindt zich een winkelpui uit de late 20ste eeuw (1985 en later). De eerste verdieping bevat een drietal vensters met H-schuiframes. Deze ramen stammen hoogstwaarschijnlijk uit 1927. De drie vensters op de tweede verdieping bezitten 19de-eeuwse T-stolpramen.

Boven het hoofdgestel (architraaflijst, fries en kroonlijst) torent een dakkapel met een zadeldakje uit, staande op het voorschild van het zadeldak.

Tussen de achtergevel en de zijgevel van het Grand Theatre (Grote Markt 35) is dusdanig weinig tussenruimte dat er geen waarnemingen mogelijk zijn. Indertijd grensde het noordelijke deel van de achtergevel aan een binnenplaatsje (van het complex Grote Markt 35), hetgeen de vensters in die zone verklaart. Intussen is dit binnenplaatsje dichtgezet, waarmee de vensters hun licht verloren. Het merendeel van de vensters is dichtgezet.

Midden in het achterschild van het zadeldak bevindt zich een loggia.

De linker zijgevel is een gemene muur tussen Oosterstraat 5 en 7. Op de tweede verdieping zijn opleggingen van de balken zichtbaar, voorzien van zeer lange ankers. De geveltop is uitgevoerd in halfsteenswerk, waarvan het metselwerk een 19de-eeuws karakter heeft.

plattegronden per bouwlaag

Via een luik in de vloer van begane grond is de kelder toegankelijk. Deze kelder beslaat in zijn huidige vorm ongeveer de achterste helft van het huis. Volgens de bouwtekeningen van 1927 was er toentertijd sprake van een veel kleinere kelder. Bij de verbouwing van 1927 werd deze kelder uitgediept van circa 1,6 naar 2,0 meter. Toen zijn ook delen van het metselwerk vernieuwd. Vermoedelijk in 1960 heeft een aanzienlijke uitbreiding van de kelder plaatsgevonden, waardoor deze ongeveer de helft van het pand beslaat. Onder het voorste deel van het huis bevindt zich nog een kleine ruimte, die in gebruik is als een koeling.

De voorwand van de kelder is opgetrokken uit machinale baksteen (ca 1960), de zoldering bestaat uit beton (circa 1960?).

De begane grond heeft een laat-20ste-eeuwse afwerking met voorzetwanden en verlaagde plafonds. Er zijn geen (historische) bijzonderheden zichtbaar. De trap naar de eerste verdieping stamt waarschijnlijk uit 1985.

De balklaag boven de begane grond was nergens zichtbaar. Echter op grond van de bouwtekening van 1927 kan worden geconcludeerd dat er sprake is van een balklaag met een alternatie van zware, vierkante balken en smalle, hoge balken (19de-eeuws formaat). De balken zijn opgelegd in de beide zijgevels. Waarschijnlijk behoren deze zware, vierkante balken tot een oudere bouw fase.

De indeling en interieur-afwerking van de eerste verdieping stamt grotendeels uit de tweede helft van de 20ste eeuw, circa 1960 en 1985. Alleen de achterwand van de keukenruimte (de voormalige voorkamer) kan geheel of deels van oudere datum zijn (1927?). De hardhouten trap tussen de eerste en tweede verdieping stamt uit circa 1985. Boven het verlaagde plafond bevindt zich een enkelvoudige balklaag, hoogstwaarschijnlijk bestaande uit gekantrechte, grenenhouten balken en 19de-eeuwse smalle balken. Nagenoeg zeker behoren deze gekantrechte balken tot een oudere bouw fase. De balken zijn opgelegd in de beide zijgevels. Verder zijn er resten te zien van een stucplafond op riet, als onderdeel van de originele 19de-eeuwse afwerking.

De tweede verdieping kent een indeling uit de tweede helft van de 19de eeuw, die naderhand nog enigszins is aangepast. Zo zijn de voorkamer en zijkamer aan de voorzijde gekoppeld. De wanden zijn uitgevoerd in stijl- en regelwerk met houten delen. De interieur-afwerking is het voor het grootste deel vernieuwd. Wel zijn enkele oude deuren behouden gebleven, waaronder een spiegelklampdeur naar de rechter achterkamer. De achterkamer had sedert de 19de eeuw een functie als keuken, zo valt nog op te maken uit de keukenschouw. De boezem van deze schouw is voorzien van een sierlijk gesneden houten console. Deze console lijkt voor wat betreft de vorm en decoratie op een hergebruikte balkconsole (17de eeuw?). De zoldertrap bevindt zich aan de linkerzijde. Deze trap stamt uit de 19de eeuw. Boven deze verdieping bevindt zich een enkelvoudige balklaag, die gezien de maatvoering en de kraalprofielen uit de tweede helft van de 19de eeuw stamt. Deze balklaag was uitgevoerd als zichtwerk. Opvallend is dat de balken zijn opgelegd in voor- en achtergevel. De verlaagde plafonds in de kamers zijn van jongere datum.

Door middel van eenvoudige houten wandjes is de zolder verdeeld in een slaapkamer (voorzijde), een zolderruimte (achterzijde), een overloop en een kast. De 19de-eeuwse indeling en interieur-afwerking is zeer sober en eenvoudig. De voorkamer is bereikbaar via een opgeklampte deur (19de eeuw). Deze kamer wordt verlicht door middel van de dakkapel op het voorschild van het dak, voorzien van een vierruitsstolpraam (late 19de eeuw). Opvallend is de schuifdeur naar de zolderruimte. Rechts achter op de overloop is een lichtkoker zichtbaar, die een lantaarn bevatte voor het trappenhuis op de tweede verdieping.

De vliering kent geen indeling. Deze ruimte is slechts bereikbaar via een (losse) ladder. Tegen de rechter zijgevel (noordgevel) staat een rookkanaal, die een samenvoeging vormt van twee afzonderlijke rookkanalen van de schouwen in de voor- en achterkamers. Op zowel de eerste als tweede verdieping waren deze achterkamers in 1927 in gebruik als keuken.

kapconstructie

De kapconstructie bestaat uit zes sporenparen, elk voorzien van twee hanebalken. De nok bestaat uit een smalle, hoge ruit. Elk tweede sporenpaar is versterkt door middel van kreupele stijlen en korbeels (ten behoeve van de onderste hanebalken). Op deze onderste hanebalken ligt een vlieringvloer. Zowel onder de onderste als de bovenste hanebalken liggen rondhouten gordingen, opgelegd in de beide kopgevels. Het langsverband in deze kap wordt verzekerd door kruislings aangebrachte schoren op de sporen.

De constructie is opgebouwd uit rond naaldhout. Voor enkele onderdelen zijn hergebruikte eikenhouten sporen toegepast, hetgeen te herkennen valt aan kepen (aansluiting op wurmt), sparingen voor halfhoutsverbindingen (aansluitingen voor hanebalken) en telmerken. Gevonden zijn twee gesneden merken.

WAARDESTELLING

Oosterstraat 1/1a heeft positieve monumentwaarden, aangezien er sprake is van een karakteristiek winkelwoonhuis uit de late 19de eeuw. Met name de bouwmassa, het casco en de voorgevel zijn in hoofdopzet gaaf bewaard gebleven. De balklagen boven de begane grond en eerste verdieping bevatten waarschijnlijk balken uit een oudere fase. Deze vertegenwoordigen positieve monumentwaarden. De indeling van de interieur-afwerking hebben indifferente monumentwaarden.

AANBEVELINGEN

Nader onderzoek van de beide zijgevels is wenselijk om meer inzicht in de bouwgeschiedenis van dit pand te verkrijgen. Daarvoor is nadere documentatie van de zijgevels en balklaag noodzakelijk, zodra deze bij verbouwingwerkzaamheden in het zicht komen.

Bijlage: Uittreksel uit het bouwdoos van de dienst RO/EZ van de gemeente Groningen.